

rech. Československo se svým naprosto demokratickým složením i zřízením mohlo by býti státem, který by se měl pokusiti smírným vývojem řešiti těžký problem *demokraticky* spravedlivého hmotného sociálního řádu. Snad by se mu tím podařilo také uklidniti rozbouřené dosud soužití národní ve vlastním území.]

66. Stav předválečného těžení a předválečná spotřeba v hlavních kulturních zemích.

Dodatkem k theoretickým rozborům o spotřebě a jejím zásobení je nutno podati aspoň přibližný přehled o předválečném těžení a o obecné spotřebě v nejdůležitějších evropských zemích a ve Spojených Státech. Nutno však napřed zdůrazniti, že statistická data na př. o zemědělských i jiných výtěžcích jsou nad míru nespolehlivá, *ano že snad často nejsou ani přibližně správná*. Statistická data o průmyslové výrobě jsou do jisté míry spolehlivá tam, kde lze výtěžky přísně kontrolovati finančními úřady, za příčinou zdanění (tedy u cukru, piva, líhu atd.), nebo kde se kontrolují z příčin důchodů mezdních jako při dolování (nyní také že je zavedena uhelná daň); nebo kde koalice podnikatelské musí míti přesný přehled o provozování a o celkových výtěžcích sjednocených podniků atd.). Ale kde není takové účinné kontroly, tam dosavadní statistické způsoby, jak se zjišťovalo podnikatelské těžení, špatně se osvědčily.

[Nejpádnejším příkladem prokázané nesprávnosti statistického vyšetřování hospodářského může býti úřední německá statistika o zemědělských výnosech a o spotřebě obilí v Německu před světovou válkou. Německo podle té statistiky sklízelo průměrně ročně (od r. 1911—1914) značně přes 250 mil. *q* obilí čisté (po srážce osevu) a dováželo k tomu ještě z ciziny asi 50—60 mil. *q* obilí potravinového (pšenice) i krmného (ječmene, kukuřice i ovsa pro dobytek). Podle těchto statistických udání byla by německá spotřeba obilí *na každého obyvatele* průměrně ročně tak stačila, že by se dostávalo asi 370 *kg* z vlastní úrody a o něco méně než 90 *kg* z cizích úrod (dohromady asi na obyvatele 460 *kg* průměrně ročně). Při tom nutno arci podotknouti, že ječmen, oves a z ciziny přivezená kukuřice nebyly před válkou vůbec pro lidskou potravu určeny.

Po vypuknutí války Německo: ovšem bylo odkázáno na své vlastní obilí, ale to bylo bohatě vyváženo zákazem skrmovati obilí a nezpracovati ho k výrobě lihovin a k jiné výrobě v zemědělském průmyslu. Z vlastní úrody byl by měl tedy každý německý obyvateľ asi 1 *kg* obilí denně k výživě, z čehož by se bylo dalo vytěžití nejméně na den aspoň 700 až 750 *g* mouky a jiných potravních mlynářských výrobků. I když se počítá zvýšená za války spotřeba vojenská! (zvláště také vojenských koní) — a že zemědělci neodvedli úplně správně své dávky k vyživování všeobecnému, není možno nijak vysvětliti, že úrody v Německu pak nestačily ani k denní dávce 250 *g* pro každého obyvatele. *Tedy zbyla z válečných obilních úrod německých na výživu asi čtvrtina z toho, co by byly vydaly domácí úrody předválečné*, jak statisticky byly zjišťovány. (Na denní dávku 250 *g* obilí bylo by potřebí jen něco přes 60 mil. *q* obilí.)

O tolik zcela jistě úrody ve válce neklesly i nezbyvá než jediný závěr, že statistiky o německých úrodách předválečných vyličovaly výtěžky zemědělské úplně nespolehlivě a úmyslně velmi příznivě, jak se k tomu ostatně za války německé státní úřady otevřeně přiznaly. V Německu však statistické šetření bylo přece považováno za nejdůkladnější a nejsprávnější; tím spíše s pochybnostmi nutno přijímati data o zemědělském těžení z jiných méně pokročilých zemí.]*)

Před světovou válkou Evropu nepostačovaly živiti vlastní její úrody. Velká Británie s Irskem musila si dovážeti z ciziny téměř tři čtvrtiny své rostlinné potravy. Francie si stačila stěžii svým obilím toliko za nejlepších úrod; za průměrných nebo špatných úrod musila dovážeti až 20 mil. *q* obilí a mouky (hlavně ze svých osad). Německo spotřebovalo průměrně ročně na 60 mil. *q* cizozemského obilí. Také menší státy Belgie, Nizozemí, Švýcarsko a státy skandinávské byly odkázány na veliké přívozy obilí. Ani Itálie ani Španělsko si svým obilím nepostačovaly, ačkoli dovozy z ciziny tam nebyly příliš velké. Bývalá monarchie rakousko-uherská kromě malého množství ječmene a sladu obilí nevyvážela, potřebovala i přívozu některých obilných druhů (žita a ovsu) z ciziny (co se pravidelně asi krylo vývozem ječmene). Pro vývoz obilí zbýval tedy pouze Balkán s Rumunskem a Rusko, ale přebytky těchto zemí ani z daleka nepostačovaly ke krytí schodků západní a střední Evropy. Rusko by bylo vlastně nemělo žádných přebytků obilí, kdyby bylo chtělo *jen nuzně* nasytiti své vlastní obyvatelstvo; na Balkáně pak stále nepokoje a špatný způsob zemědělského obdělávání také nedovolovaly mnoho obilí vyvážeti. Rumusko mívalo úrody velice nestejně.***)

*) Předseda říšského německého výživovacího úřadu *šl. Batocki* snažil se ten mrzutý rozpor mezi optimistickými odhady obilních (i bramborových) úrod předválečných a mezi trapným nedostatkem nejnuznější výživu za války nekryjícím vysvětliti způsobem, jak byly místní úrody zjišťovány. V Německu data o úrodách sbíraly obecní úřady. Odkud přišla data o úrodě příznivá, tam s nimi byly vyšší dohlédací úřady zcela spokojeny a o správnosti jejich tak přesvědčeny, že si nepřály jiných dokladů. Kde však byly zprávy o úrodách, které podle úředního zdání byly skrovnější, tam odtud bylo žádáno obsírné vysvětlení i průkazy, že skutečně se klidilo jen tak málo. Podle těch zkušeností obecní orgány, aby se vyhnuly mrzutému pro ně dopisování a vyšetřování, raději prý hned udávaly stav úrod lepším nežli skutečně byl. Proto prý byly statistické výsledky mnohem příznivější nežli byla skutečnost. Přiznání takové ovšem otrásá pak důvěrou ve všechna podobná data. Ale zdá se, že si tak přece jen vyšší úřady německé pomáhaly z okamžitých rozpaků. Nějakou cenu ovšem vždy ještě úřední statistika německá měla.

Jinak je jisto, že statistika zemědělská sbíraná v dřívějších dobách byla všude kusá a jistě málo spolehlivá. Jestliže v Německu venkovští starostové nebo jiní obecní orgány vyličovali úrody příznivěji, aby neměli se strany úřadů zbytečného vypytování a dopisování, zdá se, že naopak v českých zemích bylo spíše obecným zjevem vyličovati úrody jako méně příznivé. V českých zemích venkovský lid instinktivně v každém statistickém úředním vyšetřování vídal jen nástrahu finančních úřadů rakouských, jak by se daly zvýšiti daně a proto raději vše umenšoval a sotva kdy zvětčoval.

**) Úrody pšenice v Rumunsku byly před světovou válkou:

v r. 1909	16 mil. <i>q</i>	a podobně kolísaly i úrody ku-
" " 1910	30·2 " "	kuřice, již se z Rumunska vy-
" " 1911	26— " "	váželo někdy až přes 10 mil. <i>q</i>
" " 1912	24·3 " "	ročně, někdy zase jen zcela
" " 1913	22·9 " "	malé množství (3—4 mil. <i>q</i>).

Evropa tedy svou rostlinnou výživou byla odkázána z části na ostatní díly světa, hlavně na Ameriku. Tři země vyvázející obilí do Evropy zvláště tam vynikaly: Spojené Státy, Argentina a Kanada. Ale ani Spojené Státy, které zvláště vypěstují mnoho pšenice a mnohem více kukuřice, při rychlém vzrůstu obyvatelstva nedávaly již tolik přebytků před světovou válkou jako ještě ke konci 19. století. Čistá úroda pšenice ve Spojených Státech před světovou válkou odhadovala se kolem 180 mil. *q* průměrně ročně, takže po ukrytí domácí spotřeby nezbývalo již mnoho k vývozu do Evropy. Co se kukuřice týče, z celé světové úrody pácíci se na 1000 mil. *q* Spojené Státy sklízely hrubě asi 700 mil. *q* ročně. Ale kukuřice ve Spojených Státech není k potravě lidské, vyživuje se jí hlavně dobytek, a k vývozu do Evropy přebývala celkem jen nepatrná část (nepřesahující často ani 10 mil. *q*).*) Vývoz do Evropy se pro malé ceny nevyplácel.

Kanada, zvláště před vypuknutím války, stala se zásobárnou obilí pro Evropu. Její roční úrody pšeničné převyšily někdy až 60 mil. *q*, a jelikož obyvatelstva tam bylo jen přes 8 mil., zbývala z toho větší část pro vývoz hlavně do Velké Británie i do zemí evropských při atlantickém oceánu. [Také něco kukuřice, ova a ječmene se z Kanady vyváželo.] — Argentina mívá velmi nestejně úrody (podle počasí), ale vždy má značný přebytek obilí k vývozu, jelikož její úrody pšenice pácíly se před světovou válkou průměrně ročně až na 40 milionů *q* (čistě) a k tomu přibývaly jen o něco málo menší úrody kukuřičné. Kukuřice se z Argentiny silně vyváží. [Všeho obyvatelstva argentinského bylo při vypuknutí války jen něco málo přes 7 milionů.]

Kromě Ameriky ještě Austrálie a Východní Indie zásobovaly Evropu obilím. Australské úrody pšenice před světovou válkou bývaly až čistě 25 mil. *q* průměrně ročně a jelikož počet obyvatel nedosahoval tam ani 5 mil., zbývala většina pšeničné úrody pro vývoz. Sklizeně pšeničné ve Východní Indii (britské), které kolísaly kolem hrubých 100 mil. *q* nebyly při počtu obyvatel přesahujícím 300 mil. arci přílišné. Ale Indové živí se více rýží, prosem (sorghem), kukuřicí i jinými hojnými tropickými plodinami a proto zbývalo také dosti značné množství z východoindické pšenice k vývozu do Evropy (mezi 20 až 30 mil. *q*).

Celkem bylo o výživu evropskou před světovou válkou zřejmě postaráno, jenže právě země, které obilí z ciziny přivážely, spotřebovaly ho poměrně mnohem více než země méně pokročilé, které obilí vyvážely. Rusko, které někdy vyvezlo až blízko 100 mil. *q* všech druhů obilních, mělo poměrnou spotřebu obilní nejmenší a kdyby bylo chtělo spotřebovati poměrně tolik obilí co ve Francii, v Belgii nebo v Německu, bylo by musilo samo ještě spousty obilí

*) V Evropě se pěstovala kukuřice hlavně v Uhrách (asi 40 nebo 50 mil. *q* ročně), pak v Rumunsku a v Itálii, kteréžto obě země dohromady (průměrně asi stejným podílem) sklízely něco málo více než Uhry, potom ve Španělsku, v jižní Francii, na Balkáně a v jižním Rusku. Za úrodných let se nejvíce z Rumunska vyváželo kukuřice (vývoz kukuřice z Rumunska do Evropy byl často vyšší než ze Spojených Států).

přivážeti. V západní Evropě byla průměrná roční spotřeba obilí na obyvatele asi 450 *kg*; na takovou spotřebu bylo by bývalo v Rusku potřeba přes 600 mil. *q* obilí ročně, kdežto průměrné úrody byly sotva 500 mil. *q*. Bylo tedy Rusko vývozním státem obilí jen následkem své nedostatečné výživy, po případě i hladu. [Nesmí se zapomínati, že v Rusku drsnější podnebí by vyžadovalo ještě vyšší poměrnou spotřebu nežli v mírnějších krajích evropských; k tomu právě pro drsné podnebí nerodí se v Rusku náhradou ani dosti ovoce ani zelenin (také z jiných příčin, pro suché kontinentální podnebí, pro nedostatek hnojiv).]*)

Jestliže na konec přehledu o spotřebě a zásobování Evropy plodinnými potravinami uvádějí se tu také data o průměrné spotřebě na obyvatele v jednotlivých zemích, dlužno k tomu hned s důrazem připomenouti, že *data taková jsou velmi nespolehlivá* a že jistě nelze ani přibližně ručiti za jejich správnost.

Spotřeba *pšenice* ročně na jednoho obyvatele byla odhadována: ve Francii 250 *kg*, v Itálii 180 *kg*, ve Velké Británii asi 160 *kg*, v Rakousko-Uhersku 120 *kg*, v Německu asi 90 *kg*, v Rusku kolem 80 *kg* (spíše značně méně)**). Tato značná nestejnost ve spotřebě pšenice částečně se arci vyrovnávala spotřebou žita, která byla celkem nepatrná v Evropě západní, za to značná v Německu, v Rusku a v Rakousko-Uhersku. Spotřeba *žita* průměrně ročně byla: ve Francii 30 *kg*, ve Velké Británii skoro žádná, v Itálii velmi nepatrná (asi 3 *kg* na hlavu), v Rakousko-Uhersku asi 75 *kg*, v Německu 140 *kg*, v Rusku snad asi podobně 140 *kg* (což arci zase je číslo příliš veliké podle *samé ruské* statistiky). [Pro Rakousko-Uhersko, ale zvláště pro Itálii sluší připomenouti, že se tam k lidské potravě spotřebovalo značné množství kukuřice, a vedle kukuřice v Itálii i rýže.]

Ani živočišné potraviny nemá již Evropa pro sebe dosti, jak to ostatně bylo viděti v dílu I. (str. 207), kde nejbohatší země na dobytek v Evropě Dánsko zůstává daleko svým stavem dobytka za zeměmi zámořskými (za Australií, Uruguayí, Argentinou, Novým Zelandem i za Kanadou). Nápadná byla chudoba dobytka i podle počtu obyvatel v Itálii a v Rusku. Rusko, země skoro jen zemědělská a skrovně zalidněná, nemělo více dobytka na každého obyvatele nežli skoro desetkrát lidnatější průmyslová země Belgie a kdyby se bylo přihlíželo k váze a jakosti pěstovaného dobytka, bylo by přišlo z vlastního chovu dobytka na každého belgického obyvatele snad asi o 50% více než na obyvatele ruského. A přece se z Ruska zase mnoho dobytka i masa vyváželo, kdežto Belgie spotřebovala kromě toho ještě spousty masa z ciziny dováženého.

*) V tom směru dlužno také opravití naše běžné názory, že Rusko vyniká už nesmírnými přirozenými poklady. Pro celek Ruska to bylo sice pravda, ale poměrně k počtu obyvatelstva při malé lidnatosti byly přírodní prostředky ruské dosti skrovné a jenom velmi nuznou domácí spotřebou ruskou se vysvětluje, že mohla ta ohromná říše před světovou válkou tolik ze svých přírodních výtěžků vyvážeti. Uvidí se to také v jiných směrech těžení z přírodního bohatství.

***) Ruská průměrná spotřeba pšenice na obyvatele byla jistě v Evropě daleko nejmenší, jistě daleko menší než v Německu a oněch 80 *kg* udávaných by nejvýš mohla býti spotřeba hrubá (i na osev).

Prívoz dobytka i masa, který do Evropy bude hlavně možný jen ze zámořských krajín, poněvadž válka zásobování z východní Evropy zamezila, je mnohem obtížnější nežli dovoz plodin a potrav z nich. Dobytek živý vůbec těžko dopravu zaoceánskou snáší a ztrácí také dopravou velice na své váze i hodnotě, ale i maso ze zabitých kusů je potravinou pro dopravu velmi choulostivou. Pro Velkou Británii (a jiné západoevropské země) osvědčil se dovoz poraženého dobytka v celých kusech úplně zmrzlých. V moderních chladárnách se dá ovšem také maso čerstvé přivážeti bez porušení, ale celkem na velkou spotřebu čerstvého zámořského masa pro Evropu těžko se dá počítati. Mnohem lépe dají se již zužitkovati různé konzervy masové.

Ke spotřebě potravinové řadí se spotřeba různých požitků dodávaných zemědělským průmyslem, hlavně totiž spotřeba cukru a lihových nápojů.

Cukr byl před světovou válkou dodáván pro světovou spotřebu menší polovicí ze země cukru řepového a o něco málo větší polovicí z tropických zemí ze třtinové šťávy. Ve světové válce a po ní cukr řepový byl skoro ubit a proti jeho zotavování silně již doráží i na země střední Evropy lacinější cukr třtinový (polorařinovaný, sice horší jakosti, ale přece dobře požitelný). (O rozdělení cukerní výroby z řepy po válce se již mluvilo.) Cukru třtinového nejvíce dodává Kuba (kolem 40 mil. *q* ročně), pak Východní Indie (přes 25 milionů *q*), Java (až přes 15 mil. *q* ročně), potom osady Spojených Států amerických. [Havajské ostrovy, Portoriko a Filipiny, které dohromady *k vývozu* mohou dodatí přes 10 mil. *q*.] Kromě toho všechny tropické (i subtropické některé) země pěstují cukr třtinový, který nejen uhraňuje jejich spotřebu, nýbrž i zbývá k vývozu. Soutěž cukru řepového se třtinovým bude tedy dosti obtížná. [Pro Německo a Československo, které na delší dobu samy asi budou vyvážeti cukr řepový, není však celkem situace příliš nepříznivou, jelikož půdy těchto zemí rodí výtečnou cukrovou řepu zušlechtěnou, jež dobře může vydržeti zápas se třtinou cukrovou aspoň v evropských zemích sousedních, jelikož dopravou se bude ještě třtinový cukr proti řepovému dosti zdražovati.]

Spotřeba cukru před válkou byla největší v zemích, které neměly svého vlastního cukru i musily jej přivážeti z ciziny, totiž ve Velké Británii a ve Spojených Státech,^{*)} poněvadž jim země cukerní z konkurence dodávaly cukr zpola zadarmo. V Anglii zrovna před platností bruselské cukerní konvence spotřeba cukru na obyvatele

^{*)} Spojené Státy mají sice svůj vlastní řepový i třtinový cukr, ale obojího jen málo (sotva 10 mil. *q* ročně, kdežto spotřeba je asi čtyřnásobná). — Zrovna v kampani před světovou válkou roku 1913—14 vyrobilo se na světě cukru řepového asi 80 mil. *q*, kdežto cukru třtinového 83 mil. *q*, takže 49% bylo cukru řepového a 51% třtinového, při čem celkem třtinový cukr byl značně horší jakosti. — K výtěžku cukru řepového dodávalo Německo 31%, Rusko a Rakousko-Uhersko obě dvě říše stejně po 19%, Francie 8½%, Spojené Státy skoro 8%. — Ze třtinového cukru dodaly toho roku Kuba (26 mil. *q*), Východní Indie (téměř 23 mil. *q*), Java (13½ mil.) a osady Spojených Států (11 mil. *q*) přes 88% (73½ mil. *q*). Po válce cukr řepový nevydal ani z daleka 40 mil. *q* (z čehož na Německo šlo asi 35% a na Československou republiku sotva 20%). — Cukr třtinový vydal po válce skoro 120 mil. *q*.

byla 41 kg ročně a před jejím prvním obnovením až přes 42 kg ročně. Později, následkem dovozního cla na cukr spotřeba ta o něco klesla. Před samou světovou válkou byla roční spotřeba cukru na obyvatele ve Velké Británii asi 38 kg, ve Spojených Státech 37 kg, v Německu 19 kg, ve Francii 14 kg, v Belgii 13 kg, v Rakousko-Uhersku sotva 12 kg. [V bývalé rakousko-uherské monarchii ovšem byla spotřeba v jednotlivých zemích velmi různá, před platností bruselské konvence v Dolních Rakousích a v Čechách největší, asi 17 kg ročně, kdežto v Haliči, v Dalmacii a v Bukovině jen 4 kg.] Ze spotřeby cukerní v jednotlivých státech je také velmi zřetelný vliv obchodní a daňové politiky státní na velikost spotřební.

[Za světové války a po ní spotřeba cukru byla závislá na evropském kontinentu úplně od rozhodování a vyměřování státního, protože cukr se stal zbožím válečným a po válce velmi dobře se jím dalo působiti na celou obchodní politiku státní.]

Z lihových nápojů je *vino* darem mírnějších zemí. Zvláště vždy v čele vinorodých zemí v minulém století byla Francie, za kterou následovaly Itálie a Španělsko se sklizní dohromady sotva tak velikou jako byla francouzská. Ale vinohrady francouzské byly těžce postíženy révokazem a plísni a na přechodu mezi oběma stoletími Francie měla veliké schodky ve vinné sklizni. Světovou válkou utrpělo francouzské vinařství také velice. Před světovou válkou kolísaly francouzské roční sklizně vína mezi 30 až 60 mil. hl, italské mezi 28 až 44 mil. hl, španělské mezi 12 až 20 mil. hl; Rakousko*) sklízelo od 3 až do 6 mil. hl, Uhry*) od 3 do 4 mil. hl, Portugalsko mezi 3 až 6 mil. hl, Německo od 1 až do 3 mil. hl. Sklizeň ruského vína byla velmi nestejná.

Mezi státy spotřebujícími *pivo* byly v čele země germánské: Spojené Státy asi s 80 mil. hl, Německo téměř s 70 mil. hl a Velká Británie asi se 60 mil. hl; velmi mnoho piva vařilo se také v britských osadách. Piva anglosaská jsou pak zvláště silná a váží při udávané spotřebě dle míry tedy mnohem více proti pivům kontinentální Evropy. Po těchto hlavních pivních zemích následovalo Rakousko (bez Uher) asi s 22 mil. hl, Francie 17 mil. hl a skoro tolikéž Belgie; Rusko vařilo jen asi 10 mil. hl [Nizozemí, Švýcarsko, Švédsko, Uhry asi po 3 mil. hl] atd.

Ve válce utrpěly pivovary velice. Jednak všude skoro byly vydávány zákazy pítí lihoviny, ale zvláště nebylo pivovarům dáváno obilí k vaření a tím piva nemohlo býti vůbec mnoho vařeno. Ve Spojených Státech pak prohlášen zákaz naprostého pítí jakéhokoli alkoholického nápoje. Ani po válce není v Evropě vyhrazeno mnoho obilí pro várky piva.

Lihu se před světovou válkou vařilo téměř asi 40 mil. hl ročně, z čehož Rusko asi 7 $\frac{1}{3}$ mil. hl, Spojené Státy skoro 6 mil. hl, Francie 4 mil. hl, Německo a Rak.-Uhersko téměř po 4 mil. hl, Velká Británie 2 $\frac{1}{2}$ mil. hl. Podobně jako pivovarství trpělo i lihovarství silně za války ze stejných příčin. Lihu však se mohlo vařiti přece více, jelikož jest

*) Výjimečný byl rok 1908, kdy se v Rakousku sklídilo přes 8 a v Uhrách 6 $\frac{1}{2}$ mil. hektol.

proň větší výběr surovin a mohou se zužitkovati i všeliké odpadky rostlinných potravin.

Dnes už je pouhou zajímavostí, jaká byla před světovou válkou spotřeba lihových nápojů, jelikož po válce spotřeba ta velmi klesla, někde skoro úplně přestala (leda k účelům průmyslovým a k léčení je dovolena). Nejvíce lihových nápojů se poměrně vypilo před světovou válkou v Belgii a ve Francii. Na každého obyvatele spotřebovalo se: v Belgii piva 220 l, lihu 5 l, vína 5 l; ve Francii piva 40 l, lihu $3\frac{1}{2}$ l, vína 140 l; ve Velké Británii piva 125 l (při čemž dlužno uvážití jeho značnou sílu), lihu sotva 2 l, vína $1\frac{1}{2}$ l; v Německu piva 105 l, lihu 6 l,* vína 7 l; v Rakousku piva 75 l, lihu $3\frac{1}{2}$ l, vína 20 l. Poměrně malá spotřeba byla v Rusku piva 5 l, lihu $4\frac{1}{2}$ l, vína nepatrně, čímž se vyvrací všeobecné domnění o přílišném alkoholismu ruských lidí.

Již za války a mnohem důsledněji po válce prováděn jest zákonný zákaz pití alkoholu v jakékoli formě ve Spojených Státech amerických. Tím uchráněno bude mnoho lidských statků a lidských sil, aby proplytvány byly výrobou alkoholů; zajisté to nebude na škodu *ostatnímu lepšímu* ukojování potřeb. Ještě více se získá ochráněním spousty lehkomyšlných lidí od hmotných a mravních škod a neřestí páchaných z náruživosti pijácké. Také v jiných zemích se již ujímají zákazy pití alkoholu, na př. ve Finsku a v Norsku. Jistá omezení pijáckých náruživostí je po světové válce všude pozorovati, čemu pomáhá především nedostatek surovin k výrobě alkoholu.

Vedle domácích požitků zobečněly v Evropě mnohé cizí, zvláště z plodin tropických zemí. Jako hledaná již potrava byla rozšířena *rýže*, jež se dovážela ve velikých množstvích před světovou válkou zvláště z britické Východní Indie a z nizozemských i francouzských osad asijských. Z cizích plodin více ještě než kukuřice zdomácněly v Evropě všude *brambory*, jichž nejvíce pěstují a také spotřebovují Němci. Pouze Rusko před světovou válkou mělo celkem více plochy osázené brambory, ale celkové úrody byly v Německu mnohem větší nežli v Rusku. [V Německu na př. r. 1914 bylo osázené plochy brambory 3·4 mil. ha, v Rusku 4·7 mil. ha; ale Německo sklídilo 456 mil. q bramborů, kdežto Rusko jen 340 mil. q. Na každého obyvatele, když se odpočte nutná sadba, připadalo v Rusku jen asi 200 kg, kdežto v Německu 600 kg. V Rakousku bylo bramborů poměrně dosti asi kolem 350 kg průměrně ročně na obyvatele, ve Francii už jen asi 250 kg, v Belgii téměř 400 kg, v Nizozemí 350 kg, v Irsku od 700 kg až do 800 kg, kde ovšem jsou brambory hlavní potravou.]

Z jiných cizích plodin Evropa zvláště mnoho spotřebovuje *kávy* a *čaje*. Káva se přiváží nejvíce z Brazílie (asi dvě třetiny až tři čtvrtiny spotřeby evropské uhrazuje) a pak z nizozemské a britické Východní Indie, něco ze španělských republik střední i jižní Ameriky. Čaje dodává nyní nejvíce Java, Ceylon s Východní Indií a teprve po nich Čína, která dříve dlouho měla na čaj monopol. Zrovna před válkou také velmi výživné kakao stalo se oblíbeným evropským požitkem. (Nejvíce kakaa spotřebovali Nizozemci asi 5 kg průměrně ročně, potom ve Švýcarsku $2\frac{3}{4}$ kg, v Belgii a v Německu 0·8 kg, ve Francii 0·7 kg,

*) V Německu však mnoho lihu spotřebovalo se k průmyslovým účelům.

ve Velké Británii 0·7 *kg*, tolikéž asi v Dánsku, v Norsku $\frac{1}{2}$ *kg*, v Rakousku jen asi 0·2 *kg* na hlavu.]

Po potravě a jiných tělesných požítcích jednou z nejdůležitějších potřeb je potřeba ošacení, ke kterému člověku přispívají všechny říše přírodní, nejvíce ovšem zase plodiny. Vlákna sice jsou i z říše živočišné a nerostné, ale nejvíce a nejlepších vláken hojnost dodávají všeho druhu rostliny. Ze živočišných vláken je nejdůležitější *vlna*, již doplňuje ještě srst velbloudů, lam, alpak, vikuní a koz; pro více přepychové oděvy rozšířilo se *hedbáví*. Vedle toho je množství kožešin pro oděv i koží pro obuv.

Ale rostlinná vlákna převažují v oděvech a zvláště v prádle lidském. Evropa jest již ve všech druzích vláken odkázána na přívoz cizozemský. Nejrozšířenější jsou vlákna teplých zemí: bavlna, juta, sisal s manilským konopím, agave, kopřivy atd. Z domácích len a konopí pěstují se hlavně v Rusku, které dříve dodávalo dvě třetiny až tři čtvrtiny spotřeby těchto vláken ostatní Evropě. Tím více se tedy počítávalo za války a po ní uzavření trhů ruských a bavlna musila ještě hraditi vlákna lněná.

Bavlny nejvíce dodávaly Spojené Státy. Ze světové sklizně v roku 1913/14 asi 30 mil. balíků (přibližně skoro 60 mil. *q*), téměř 60% bylo ze Spojených Států [nikoli dle počtu balíků, ale dle váhy], asi 18% z Východní Indie, 6% z Egypta a 16% z ostatních zemí. Zcela jinaká byla však spotřeba průmyslová. Podle dat předválečných zpracovaly z toho Spojené Státy toliko 29%, Velká Británie 19%, Rusko skoro 10%, Východní Indie 8%, Německo a Japonsko po $7\frac{1}{2}$ %, Francie téměř 5%, Rakousko 4%, Itálie $3\frac{1}{2}$ %, na všechny ostatní země zbylo již jen něco přes 6%. Spojené Státy sice spotřebovaly nejvíce vláken bavlněných, ale bavlněných látek až do války přece dodávala Velká Británie hodnotou i zpracováním více než Spojené Státy. [To se vidělo nejlépe již v přehledech o bavlnářském průmyslu v dílu II. str. 90 až 93.] V prádelnách bavlnářských před válkou udávalo se vřeten asi 145 mil. na celém světě, z čehož na Velkou Británii připadalo 56 mil. (skoro 39%), na Spojené Státy $31\frac{1}{2}$ mil. (téměř 22%), na Německo $11\frac{1}{2}$ mil. (8%), na Rusko 9 mil. (přes 6%), na Francii $7\frac{1}{2}$ mil. (přes 5%), na Východní Indii $6\frac{1}{2}$ mil. ($4\frac{1}{2}$ %), na Rakousko 5 mil. ($3\frac{1}{2}$ %,*) na Itálii $4\frac{1}{2}$ mil. (3%) atd.

[Anglický bavlnářský průmysl až do třetí čtvrti 19. stol. zpracoval více bavlny než celý evropský kontinent dohromady. Ale až do světové války podrželo anglické bavlnářství vrch nad kterýmkoli jiným kromě Spojených Států, které se již nápadně Velké Británii přiblížily před válkou a po válce ji předstihly. — V průměru 11 let na počátku nynějšího století bylo přivezeno bavlny do Velké Británie 1630 mil. angl. liber ročně a do evropského kontinentu 2285 mil. angl. liber ročně. Tedy z evropského přívozu bavlny šlo stále ještě skoro 42% do Velké Británie a jen něco přes 58% na evropský kontinent, ovšem že z kontinentu kupovalo se vždy něco bavlny také ve Velké Británii.]

*) Z rakouského bavlnářského průmyslu největší část byla v Československé republice a též tomu bylo tak i ve většině ostatního textilnictví, zvláště i v soukromnictví.

Z úrody bavlny na př. r. 1908/09 bylo spotřebováno na jednoho obyvatele: Ve Velké Británii 16 kg, v Německu 7 kg, v Belgii $6\frac{1}{2}$ kg, v Rakousku 6 kg, ve Švýcarsku a ve Francii $5\frac{1}{2}$ kg, v Itálii téměř 5 kg, v Japonsku 4 kg, v Nizozemí $3\frac{1}{2}$ kg, ve Španělsku $3\frac{1}{3}$ kg, v Rusku něco přes 2 kg. Proti tomu ve Spojených Státech přes 13 kg.]

Pro soukenický průmysl sice jest i v Evropě domácí vlna, ale ta již dávno nepostačovala. Chov ovcí jest většinou v zámořských zemích.*) Soukenický průmysl není již tolik soustředěn ve Velké Británii jako bavlnářský, vedle anglického vynikal i německý, francouzský a rakouský. [Poměrnou předválečnou spotřebu vlny v jednotlivých zemích nebylo lze dobře zjistiti.]

Vedle bavlny vynikla ještě svým množstvím vlákna juta, kterou z největší části dodává Východní Indie. *Manilské konopí* a *sisal* mexické nahradily skoro úplně evropské konopí. Len už jen skoro jako přepychové vlákno (pro stolní a jiné méně všední prádlo) udržel si jistou důležitost. Skrovnost lněného průmyslu proti bavlněnému nám ukazuje počet vřeten na lněné příze (před válkou):

	vřeten	dělníků
v Anglii	$1\frac{1}{8}$ mil.	45 tisíc
ve Francii	$\frac{3}{5}$ "	30 "
v Rusku	$\frac{3}{8}$ "	35 "
v Německu	$\frac{1}{3}$ "	18 "
v Belgii	0·3 "	14 "
v Rakousku	$\frac{1}{4}$ "	15 "

(proti tomu v bavlnářském průmyslu bylo v jediné Velké Británii vřeten asi 56 mil., čili asi dvacetkrát více než ve všech těch šesti zemích a dělníků zaměstnaných 570 tisíc, téměř čtyřnásobné množství.**)

Pro ostatní spotřebu jsou rozhodující hlavní suroviny z dolování: uhlí, petrolej a rudy kovové. Je zvláštní výhodou Spojených Států, že skoro na všem tom přírodním bohatství mají znamenitý podíl a že ponenáhlu všechny ty suroviny doma již úplně zužitkují.

Ze světového výtěžku *kamenného uhlí* Spojené Státy dodávaly 38 $\frac{0}{0}$,***) (Velká Británie 24 $\frac{0}{0}$, Německo 17 $\frac{0}{0}$, Francie něco přes 4 $\frac{0}{0}$, všechny ostatní země sotva 17 $\frac{0}{0}$, t. j. asi $\frac{1}{6}$ světové těžby). Spotřeba uhlí na každého obyvatele byla v metrických centech:

*) Kolem r. 1912 chovalo se ovcí v milionech: v Australii a na Novém Zelandě 107·5, v Argentině 80·4, ve Spojených Státech 51·5, v Rusku 42·8 (v tom však sčítány i kozy), v Jihoatlantické Unii 30·7, v Uruguayi 26·3, ve Velké Británii s Irskem 20·8, ve Francii 16·5, ve Španělsku 15·7, v Itálii 11·2, v Bulharsku 8·6, v Alžiru 8·5 atd. Tedy hlavními dodavateli vlny pro vývoz jsou Austrálie s Novým Zelandem a Argentina s Uruguayí.

**) Více ještě přepychový ráz má průmysl hedbávnický, který již před válkou asi dvěma pětinami podle zpracovaného množství surového hedbáví byl soustředěn ve Spojených Státech. Surové hedbáví čím dále tím více se těží ve Východní Asii, která svým vývozem zásobuje hedbávnické továrny v Evropě a v Americe asi do 70% (zbytek dodává hlavně Itálie a Přední Asie). Před světovou válkou byl roční světový výtěžek surového hedbáví přes 25 mil. kg.

***) Po válce roční výtěžek uhlí ve Spojených Státech přesáhl 600 mil. tun a je to skoro 45% světového těžení.

	roku 1901	1911		roku 1901	1911
ve Spojených Státech	33	50	ve Švédsku	6	8 ¹ / ₂
ve Velké Británii	39	41	v Rak.-Uhersku	4	5
v Belgii	27	32	ve Španělsku	2 ¹ / ₃	3 ¹ / ₄
v Německu	16 ¹ / ₂	20	v Itálii	1 ¹ / ₂	2 ³ / ₄
ve Francii	11 ¹ / ₂	14	v Japonsku	1 ¹ / ₃	2
			v Rusku	1 ¹ / ₂	1 ³ / ₄

[Rusko ovšem si mnoho nahražovalo dřívím i petrolejem, dřívím na severu, naftou na jihu. Švédsko kromě ohromných zásob dříví mohlo si pomáhati vodní energií přeměněnou v elektromotorickou. Pro Itálii, jež nemá ani uhlí, ani příliš dříví, ani petroleje, budou dobrou náhradou spády horských vod, které sice již částečně byly zužitkovány na elektromotorickou energii, ale nikoli dostatečně. Kromě toho jí přibýlo energií vodního spádu značně po míru v nově přivtělených územích z bývalého Rakouska.]

Proti uhlí, jehož zásoby aspoň pro nejbližší pokolení lidská sluší považovati zabezpečenými a docasně nevyčerpatelnými, rud kovových není již tak poměrný nadbytek. Většina v průmyslu zpracovaných kovů není ani v Evropě těžena a musí se dovážeti z ostatních dílů světa. Ani tolik potřebného železa není skoro již v Evropě dosti. Světový výtěžek *železných rud* v roce před válkou byl asi 170 mil. *t*, z čehož téměř 40% (něco přes 38%) dodávaly Spojené Státy americké a Evropa sama něco přes 100 mil. *t*. Německo s Lucemburskem přispívalo k světovému výtěžku rud železných asi 21% (z evropského těžení to bylo 35%), Francie 12%, Velká Británie něco přes 8%, Rusko 6%, Španělsko přes 5%, Švédsko přes 4%, Rakousko-Uhersko 3%. Po světové válce předstihne Francie svým výtěžkem rud jistě asi Německo, které se musilo vzdáti v Elsasko-Lotrinsku velmi bohatých rudných ložisek. [Z Rakousko-Uherska dosti značný podíl dostal se Československé republice, ale vydatnější rudy v Čechách budou brzy již vyčerpány, takže zbudou vlastně jen ložiska slovenská, která ovšem jsou dosti výnosná. — Uhlí před světovou válkou vytěžilo se na území Československé republiky asi 14 mil. *t* kamenného a 24 mil. *t* hnědého. Tedy při počítání hnědého uhlí polovičním množstvím přišlo by na Československou republiku asi 2% světového uhelného výtěžku. Za rok 1920 bylo vytěženo 11 mil. *t* kamenného a 19 mil. *t* hnědého.]

Zpracování rud nebylo v úplné místní shodě s výrobou železa, jelikož železné rudy se musí zpracovati u dolů uhelných. Dávno již nepostačovaly domácí rudy Velké Británie a musily se přivážeti ze Španělska a něco ze Švédska; po většině arci bývají rudy železné zároveň v sousedství uhelných dolů. — Zrovna před světovou válkou bylo vyrobeno za rok surového železa přes 80 mil. *t*, z čeho asi 39% dodaly Spojené Státy, Německo 24%, Velká Británie 14%, Francie přes 6%, Rusko přes 5%, Belgie 3%, Rakousko-Uhersko asi 2¹/₂%, zbytek ostatní země. [Španělsko a Švédsko, které dohromady těží asi 10% železných rud na světě, pro nedostatek paliva nevyrobily dohromady ani 2% surového železa ze světové těžby a musily zbytek svých výtečných rud vyvézti.] — Ze surového železa se již z nej-

větší části robila ocel, kdežto v r. 1880 jen asi čtvrtina železa se zpracovala na ocel. Proto v roku 1880 bylo ocele pouze $4\frac{1}{4}$ mil. *t* (proti více než 72 mil. *t* ocele před světovou válkou, tedy za 33 let se výroba ocele znásobila 17-krát!).

Průmyslová roční spotřeba železa byla největší ve Spojených Státech, skoro 300 *kg* na obyvatele, v Německu 160 *kg*, v Anglii 150 *kg*, ve Francii 110 *kg*, v Rakousku 60 *kg*, v Uhrách 50 *kg*.

Z ostatních kovů vynikají svým významem ještě zvláště *měď*, *olovo*, *zinek*, *hliník* a *cín*.

Ze světového výtěžku *mědě* před světovou válkou odhadovaného asi na 1·1 mil. *t* připadalo na Spojené Státy asi 58⁰/₀, na ostatní Ameriku 15⁰/₀, na Španělsko 8⁰/₀, na Japonsko skoro 7⁰/₀, na Australii asi 5⁰/₀, na Rusko přes 3⁰/₀. *Spotřeba mědě* byla ročně na obyvatele: ve Spojených Státech asi 3·7 *kg*, v Německu 3·5 *kg*, ve Velké Británii 3·2 *kg*, ve Francii 2·5 *kg*, v Rakousko-Uhersku 0·9 *kg*, v Itálii 0·8 *kg*, v Rusku asi $\frac{1}{4}$ *kg*. [Rakousko-uherský výtěžek mědě byl nepatrný asi $\frac{1}{4}$ ⁰/₀ ze světového, musila se tedy měď pro domácí spotřebu z největší části přivážeti. Také v Československé republice není vydatnějších nalezišť na měděné rudy (těžilo se něco ve Špišské Nové Vsi).]

Olova se před světovou válkou vyrábělo asi $1\frac{1}{4}$ mil. *t* za rok, k čemu zase Spojené Státy dodaly asi 32⁰/₀, Španělsko 15⁰/₀, Německo 13⁰/₀ (ne pouze ze svých, také z cizích rud), Mexiko 10⁰/₀, Austrálie 9⁰/₀. [V Rakousko-Uhersku se vyrobilo asi $1\frac{3}{4}$ ⁰/₀ světové produkce, ale těžení to rychle upadalo, protože bylo nevýnosné. Příbramské doly jsou většinou opuštěny. Spotřeba olova byla na obyvatele ročně: v Belgii $6\frac{1}{2}$ *kg*, ve Velké Británii $4\frac{1}{4}$ *kg*, ve Spojených Státech 4 *kg*, v Německu 3·3 *kg*, ve Francii 2·7 *kg*, v Rakousko-Uhersku $\frac{3}{4}$ *kg*, v Itálii $\frac{3}{4}$ *kg*, v Rusku $\frac{1}{3}$ *kg*.

Zinku se ročně vyrobilo asi 1 mil. *t*, z čehož ve Spojených Státech 32⁰/₀, v Německu 27⁰/₀, v Belgii 20⁰/₀, ve Francii a Španělsku 7⁰/₀, ve Velké Británii 6⁰/₀. Spotřeba zinku ročně na obyvatele: v Belgii 9 *kg*, ve Velké Británii 4 *kg*, v Německu 3·3 *kg*, ve Francii přes 2 *kg*, v Rakousko-Uhersku 0·9 *kg*, v Rusku 0·2 *kg*.

Hliníku se vytěžilo rok před světovou válkou asi 70 tisíc tun (asi 10-krát více než počátkem století). Polovice tohoto výtěžku byla z Kanady a Spojených Států (u vodopádů niagarských), asi 20⁰/₀ z alpských krajin německých a rakousko-uherských, 15⁰/₀ z Itálie. [O průměrné spotřebě hliníku na obyvatele nebylo spolehlivých dat.]

Cínu se těžilo rok před válkou asi $\frac{1}{3}$ mil. *t* po většině v nizozemské Indii a v Zadní Indii britské, asi 20⁰/₀ v Bolívii, něco v Australii. Spotřeba cínu na obyvatele ročně byla: ve Spojených Státech více než $\frac{1}{2}$ *kg*, ve Velké Británii více než 0·4 *kg*, v Německu $\frac{1}{3}$ *kg*, ve Francii téměř 0·2 *kg*, v Rakousko-Uhersku 0·07 *kg*, v Itálii 0·06 *kg*, v Rusku 0·015 *kg*.

[Ze vzácnějších kovů *rtuť* s ročním světovým výtěžkem přes 4 mil. *kg* těžila se hlavně ve Španělsku asi třetinou, pak v Itálii téměř čtvrtinou, ve Spojených Státech skoro 20⁰/₀, v Rakousku něco přes šestinu, dále něco v Mexiku. Po válce doly rakouské došly se Itálii, takže by Itálie nyní mohla dodávat více rtuťi než

Spanělsko (více než 40% ze světového výtěžku). *Niklu* se těžilo před světovou válkou téměř 30.000 *t* za rok, z čehož šlo na Spojené Státy s Kanadou značně přes polovici. — *Platina* se těžila téměř jen v Rusku (více jak 90% z celé těžby) s dosti skrovným ročním výtěžkem světovým asi 6000 *kg*.]

Velmi důležitý předmět spotřební jest *petrolej*. Před vypuknutím světové války byl roční jeho výtěžek téměř 50 mil. *t*, z něhož skoro 63% bylo ze Spojených Států, 20% z Ruska, 4 $\frac{1}{2}$ % z Mexika, 3 $\frac{3}{4}$ % z Rumunska, 3 $\frac{1}{4}$ % z nizozemské Indie, 2 $\frac{1}{2}$ % z Rakouska (z Haliče). Nafty petrolejové jsou důležité také pro automobilovou dopravu a pro výbušné motory vůbec petrolejový průmysl dodává výtečná mazadla; surové nafty se dá také užítí všeobecně k hnací energii.*)

Pro zemědělství jsou velmi důležitá naleziště umělých hnojiv a doly na hnojivé soli, o nichž se již stala zmínka [v I. dílu str. 73]. Před válkou hlavním dodavatelem dusíkatých solí (ledku) bylo Chile. Za války se děly pokusy o lacinou výrobu dusíkatých sloučenin pomocí elektrického proudu ze vzduchu, které se zdařily. Budou se tedy moci nahradit stále se vyčerpávající zásoby chilského ledku energetickým vyráběním dusíkatých hnojiv ze vzduchu. Pokud se týče draselnatých solí, na které mělo Německo skoro monopol, části jich nabyla zase Francie v Elsasko-Lothringu. [Různých draselnatých solí surových vytěžilo Německo roku 1913 13 $\frac{3}{4}$ mil. *t*, z kterých se dalo vyrobít 7 $\frac{1}{2}$ mil. *t* na odbyt pro zemědělství.] — Soli fosforečných jsou mohutná ložiska v severní francouzské Africe; soli ty se také nahrazují různými odpadky při zpracování železných rud (Thomasova struska) a ovšem i výrobou z kostí živočišných (kterých se při tom hlavně upotřebuje k nabývání živočišných tuků).**)

* * *

Průměrná čísla o spotřebě nedávají však ani správný ani dostatečný přehled o blahobytu všeobecném. Je sice pravda, že v zemích s vysokými průměrnými ciframi spotřebními, totiž ve Spojených Státech a ve Velké Británii je také všeobecná životní míra (standard of life) značně vysoká, ale není tím ještě prokázáno, že by tam nebyla také

*) V Československé republice těží se dosti skrovně petroleje ve Kbelech na Slovensku. I na jiných místech nalezly se stopy petrolejové, sahající jednak v souvislosti z jihozápadního Slovenska až hluboko na jižní Moravu, jednak také na svazích Karpat až do Podkarpatské Rusi. Praktické výsledky dosavadní byly arci nepatrné, takže o nějakých patrnějších výtěžcích nemůže být řeči. Pro budoucnost není vyloučena možnost podstatnějiho těžení petroleje na území republiky.

***) Pro jiné potřeby, než materiální, neb aspoň nikoli po výtece materiální, podává se jakýsi náhled daty o spotřebě *papíru a o průmyslu papírnickém*. V roce 1910 vyrobilo se celkem asi 8 mil. *t* papíru na celém světě, z čehož na Spojené Státy byl podíl 37%, na Německo 17%, na Velkou Británii 11%, na Francii 8%, na Rakousko-Uhersko 4 $\frac{1}{2}$ %, na Kanadu, Itálii, Švédsko a Rusko po 3% asi, na Belgii 1 $\frac{2}{3}$ %, na Norsko 1 $\frac{1}{2}$ % atd. — Spotřeba papíru se odhadovala (asi pět let před vypuknutím světové války) na jednoho obyvatele za rok: ve Spojených Státech přes 26 *kg*, v Kanadě skoro 26 *kg*, v Anglii 25 *kg*, v Německu a ve Švédsku po 20 *kg*, v Nizozemí 17 *kg*, v Australii přes 16 *kg*, ve Francii a ve Švýcarsku 15 *kg*, v Norsku a Finsku po 14 *kg*, v Belgii 13 *kg*, v Dánsku 12 *kg*, v Rakousku sotva 10 *kg*, v Itálii 7 *kg*, v Uhrách 5 *kg*, ve Španělsku 4 *kg*, v Řecku 1 $\frac{1}{2}$ *kg*, v Srbsku a v Rusku po 1 $\frac{1}{4}$ *kg*.

nouze a nedostatek aspoň pro některé vrstvy obyvatel. Ve Spojených Státech mezi lidmi v samé Americe zrozenými není nouze, ale přistěhovanci bez opory domácí, nezkušení, proti vykořisťování a jinak buď chabě nebo vůbec neorganizovaní, často při nejtěžším namáhání nemají nijakého nadbytku ano při ztrátě zaměstnání bývají ohrožováni i hladem. Ještě hůře se daří chudým přistěhovalcům a nesorganizované chudině v Anglii, bída v chudých čtvrtích londýnských je toho příliš zřejmým důkazem. Ale celkem lze přece tvrditi, že v anglosaských zemích opravdivé nouze není.

Francie se svými poměrně napařád nižšími průměrnými spotřebními čísly v průmyslových výrobcích jistě není zemí chudou. Nesmí se zapomínati, že ve Francii dosud téměř polovina lidí (asi 45%) žije se od zemědělství celkem slušně a že toto obyvatelstvo venkovské potřebuje méně průmyslu a jeho výrobků. Ve Francii je velmi silná třída střední s ustálenými zvyky, která se nehoní hned za každým průmyslovým vynálezem. Rozdělení důchodů jest tam velmi rovnoměrné, nikoli s tak příkrými sociálními rozdíly, jako v zemích s vysoce vyvinutým průmyslem. Francie také nepotřebovala pro ukončení svých životních potřeb mnoho zboží vyráběti na směnu. Její čilé obchodní styky s vlastními osadami činily ji do jisté míry soběstačnou. Je možno tvrditi, že blahobyt všeobecný byl ve Francii stále vyšší nežli v Německu, které vyniklo i mezi nejpřednějšími průmyslovými zeměmi. Ale německý průmysl namnoze vítězil svým lacným provozováním, které šlo často na účet pracujících tříd a kde koalice podnikatelů dodávaly zboží a služby do ciziny často pod cenou provozovací na úkor domácí spotřeby. — Proto spotřební čísla pro výživu a jinou nezbytnou spotřebu byla přece v Německu stále nižší než ve Francii.

Za to ovšem velice nízká spotřební množství v Rusku, na Balkáně a v bývalém Rakousko-Uhersku svědčí o velmi nízkém blahobytu a skrovné životní míře obyvatel v těch zemích. Také v Itálii a na pyrenejském poloostrově nelze mluvit o přílišném blahobytu. Malá spotřební čísla v teplejších zemích však vždy neschválně svědčí o životní nouzi; neboť teplo atmosferické může do jisté míry nahrazovati teplo animální dodávané potravou, které se musí udržovati také důkladnějším oděvem i lepším opatřením bytovým. Proto mohou býti jižní obyvatelé mnohem skrovnější ve všech svých životních potřebách, aniž tím nějak trpí. Tedy menší spotřeba v jižnějších teplejších zemích není dokladem pro nižší životní úroveň nežli v drsných krajinách severnějších, kde by se vykazovala spotřeba snad o něco vyšší.*)

*) Spotřeba potravy, zvláště živočišné, masa a tuků musí býti pro obyvatele polárních končin tak veliká, že v teplejších zemích by se za to mohlo dopřáti výživy až luxusní a že by taková výživa pro národy v horkých krajích byla jistě příliš nestřídmou, ba nemožnou ke strávení. A stejně to platí o nákladech na oděv i obydlí. V mírnějších pásmech potřebuje se nezbytného šatstva několikrát méně nežli v studených a drsných zemích severských a podobně je to s nákladem na obydlí.

Kdyby se tedy měřila nezbytná strava, šat i bydlení pro civilisovaného obyvatele v Gronsku *hmotně* proti nezbytným potřebám stejného druhu u jižního Itala, vyšla by na př. čísla (v kilogramech nebo v penězích) pro civilisovaného Eskymáka několiknásobně větší nežli pro toho, kdo může bydlet i v rozkošných krajích Sicílie.

Pro posouzení o rozšíření blahobytu bylo by nutno také vyšetřiti, jak průměrná spotřeba jisté země se dělí mezi jednotlivé společenské třídy. Také bylo by k tomu potřebí znáti rozdělení důchodů. Takového dostatečného statistického šetření dosud nikde není. Dosa-
vadní všechny pokusy, které v tom směru byly podnikány, trpí *nedostatečným statistickým materiálem*. Když se soukromě (od jednotlivých sociologů nebo národohospodářských statistiků nebo v různých vědeckých ústavech a v seminářích) hledělo zjistiti, jaké jsou důchody v určitých společenských třídách a jaké bylo jejich užití na veškeru životní spotřebu, opírala se ta zkoumání vždy o nedosta-
tečná čísla pozorování a nemohla se dopídití proto zcela správných a dobře přesvědčujících výsledků. Tím spíše jsou tyto výsledky po-
chybné, protože soukromě nabývaná udání namnoze nemusila být

A přece nebude nikdo pochybovati, že životní míra lidí bydlících na Sicílii jistě je lepší než v Gronsku. Je viděti, jak ani na nejhrubší hmotné potřeby téhož druhu nelze přikládati měřítko úplně materiální. Slunce, jehož teplo i světlo je pro každého člověka zcela zadarmo, je přece pro obyvatele slunných a teplých krajín součtem velmi cenných statků, kterých mohou ušetřiti při dobré stravě, slušném ošacení a příjemném bydlení. Na tytéž nezbytnosti ve studených a drsných zemích je nutný několikanásobný náklad při všech slotách a nevlídnostech studených pásem. Vy-
pravý polární *jen pro životní nezbytnosti* vyžadují ohromného množství cenných hmotných věcí kromě všech tělesných útrap tamějšího pobytu. Jak proti tomu možno lacino žiti při mírných nárocích na cestách ve smavých končinách evropského jihu a jakých lze užití rozkoši z teplého světlem hřícího a všelijak bujného života tamější přírody. Zajisté chápe tu každý, že nějaké hmotné měřítko téhož druhu při těchto i jiných potřebách a požiticích svádělo by k nesprávnému vyše-
tření vzájemných požitků a že se ho užití navzájem nedá.

Když tedy pro takové základní potřeby nejvšednějšího životí selhává spolehlivé měření hmotnou stejnou jednotkou v různých zemích a u různých národů, tím tíže lze tak hrubě měřiti potřeby jemnější, které se vůbec i prakticky těžko hmotně dají srovnávati.

Vezměme si na př. různé kulturní potřeby městského života, jichž obsah bývá tím vyšší, čím náklad na ně je vlastně poměrně menší pro příslušníky vyspělých civilizací proti obyvatelům opozdilému a zanedbanému venkovu, kdyby si jich ve stejné míře dopřáli chtěli. Vzdělání, umělecké požitky, zábavy, sporty a j. vedle nejruznějšího pohodlí životního jsou poměrně tam nejdostupnější, kde celá společnost je nejpokročilejší, na př. ve velkoměstech civilisovaných zemí. Tato střediska při nahromadění lidu ze všech končin země mohou míti nejdokonalejší školství při nejmenším nákladu pro městského příslušníka; každý jejich obyvatel může se účastniti zcela laciných příležitostí k nejruznějšímu poučení a k uměleckému povzne-
sení i k množství zábav (ovšem nejen ušlechtilých, nýbrž i opojných a svůdných). Také na potřeby všelikého pohodlí možno lépe pamatovati při poměrně menších nákladech. Veliká města mají možnost soustředěním podnikatelského zásobování dostati denní výživu vybranou a jistě ne příliš nákladnou (v trznicích, v jatkách, ve veřejných jídelnách atd.). Jejich obyvatelé mohou se šatiti krásně za poměrně neveliký podíl ze svého důchodu. V zámožných bytech velkoměstských bývá nejvybranější pohodlí, znamenitá hygiena, vzorná čistota za poměrně nepatrnou část z důchodů lidí je obývajících. Lacinými komunikacemi lze se dostati s nejmenší ztrátou času ke všemu, čeho kdo potřebuje, ať jsou to nutné nebo jen málo důle-
žité věci. Veřejná správa i soukromé podnikání shánějí nejrozmanitější požitky pro své velkoměstské příslušníky a dodávají je v hojnosti často za skrovnou úplatu, ano i zadarmo.

Tím se arci vysvětluje veliká přitažlivost těchto společenských středisk. Je jisto však, že všemi těmi nejruznějšími dojmy, požitky a zkušenosťmi velmi mnoho městských lidí se až přesycuje a že z nich ani nemívá pravě životní radosti, že bývají omrzeli a velmi lhostejni k tomu, co by jiní považovali snad za vrchol svého štěstí. Na druhé straně ovšem dosti patrná část velkoměstského obyvatelstva buď vůbec ani nemá nejnezbytnějších úkojných prostředků neb aspoň při největším

ani pravdivá zvláště při poměrně skrovném množství dat, která na př. sbírala údaje o důchodu a spotřebě v jednotlivých sociálních vrstvách.

Proto nepodávají po většině dosavadní studie o životě a životní míře jednotlivých tříd společenských dosti průkazného podkladu pro bezpečný úsudek. [Ze stovek nebo desítek pozorovaných nelze s nijakou bezpečností usuzovati na statisíce a miliony neprobadaných zjevů; solva bude lze z takových udání na pravděpodobnost počítati.]

67. Přílišný materialismus dosavadních národohospodářských soustav. Ukojování lidských potřeb věcí hlavní, materiální úkoje prostředkem nikoli cílem. Pravděpodobný vývoj sociálního ukojování lidských potřeb.

Počátky vědy národního hospodářství zahájené fysiokraty a A. Smithem v druhé polovici 18. století jsou dobou, kdy zrovna vítězila (aspoň v západní Evropě) soustava podnikatelské volnosti či t. zv. individuální svobody proti zastaralým velmi tuhým poutům soběstačných celků rodinných i vrchnostenských.

Dřívější ukojovací organisace, které po většině měly ráz převážně soběstačných domácností, dospívaly ve společenském vývoji k vyšší kultuře panujících tříd nad nesvobodnými a nevolnými četnými vrstvami poddanými. Nesvoboda, tělesná vázanost a nucení k těžkým pracím značně společenské většiny lidí podrobených, byly nepostrádatelnou podmínkou pro kulturní povznesení poměrně dosti malé menšiny. Po případě poroby ty byly podporou také pro okázalý přepych a pro zvlášť k udržování krutého násilí se strany vládnoucích vrchních tříd.

vydávání své vlastní životní energie stačí se svými důchody jen na poměrně skrovné ukojování všedních potřeb. Vybranějších potřeb jen málo mohou užítí, ty budí jen více zájvosti nežli potěšení. Závist ta je jistě pochopitelná u těch, kteří si jich dosti nebo snad vůbec dopřáti nemohou, nebo kteří jsou nuceni v nouzi strádati. Není tedy divu při tak očividných společenských nerovnostech, které denně se proti sobě na odív stávi a nijakými společnými vyššími zájmy po případě k sobě se neblíží, že vznikají třídní rozpory, povstává vzájemné odcizení a neporozumění, které při moderním, demokratickém uvědomění davů stává se nebezpečným a lehko svádí až k násilí (k sociálním revolucím).

Proti tomu vzájemnému společenskému odcizování je nutno vším úsilím pracovati především opravdu rovnoměrnějším rozdělením důchodů, ale i poskytnutím příležitosti k lepšímu, vybranějšímu všeobecnému ukojování potřeb hmotných i nehmotných. Zároveň nutno šířiti správnější přesvědčení, že kromě ukojení skutečně existenčních potřeb hmotných přílišný shon po materiálních požitcích nikdy člověka nedovede úplně uspokojiti; naopak z přesyce v kterémkoli směru vzniká nechutenství a omrzlost. Jediné požitky méně materiální a kulturní vedou k lepší duševní rovnováze a mohou také společensky různé třídy navzájem sbližovati a smířovati, když ti, kteří mají více prostředků a času věnují se také zájmům těch, kterým dostalo se všeho toho v daleko skrovnější míře. Je nutno přesvědčovati stále jak společensky vynikající třídy, tak i davy nevynikající blahobytem, že čistě materiální požívání není ani vreholem ani předním cílem lidského možného blaha. Ovšem přesvědčení takové nedá se lehko vpraviti nuznému a hladovému. Proto *předním společenským cílem zůstává, aby nebylo ani nouze ani hladu*. Ale pak se musí usilovati všemi lidskými schopnostmi, aby *čirě materialistické* pojetí života lidského bylo z myslí našich vymýceno.